

Zaklade, izazovi, mogućnosti razvoja u Hrvatskoj

Dame i gospodo,

Kada me je prije nekoliko dana kolega Vrućinić pitao bi li htio biti jedan od uvodničara ovog skupa, prihvatio sam taj prijedlog istog trenutka. Poslije, budući da je moj život svoj veći dio povezan sa sasvim drugim područjima djelovanja, zapitao sam se kako to da je moja reakcija bila trenutačna i pozitivna. Promišljanje o toj reakciji povelo me u vrijeme kada sam se krajem devedesetih pridružio Institutu otvoreno društvo. Ubrzo sam zaključio da jednako kao i tada, htio sam na neki način doprinijeti zajedničkom cilju. Kolega Vrućinić, objašnjavajući razloge ovog okruglog stola, napisao je:

„Ovo je prvi u nizu okruglih stolova i sličnih skupova koje najmjeravamo organizirati a u svrhu promocije filantropije, zakladništva, boljeg pozicioniranja u javnosti. Osim toga želimo utjecati na izmjene nekih zakonskih odredbi, nepovoljne porezne i fiskalne politike pa sve do bolje suradnje s poslovnim i javnim sektorom. Puno posla ali nisam siguran da znam drukčije.“

Ovdje se i opet desio susret, dvije vrste ljudi. Jednu predstavljamo ja i moji kolege, koji smo duboko u svojim dnevnim poslovnim obavezama, pa ma kakve one bile, koje se u grubo mogu podvesti pod privredne aktivnosti, i druge kao što je kolega Vrućinić, po svojem habitusu usmjereni prema djelovanju za opće dobro. Iako sam tih devedesetih, radio svoj posao, u vrijeme kada je stanje našeg društva bilo, po mojoj procjeni, neizdrživo, pojavio se imperativ da i ja pokušam doprinijeti tada nužnim promjenama. Kao oblik doprinosa koji nije sistemski bio ograničen, koji je bio proaktivan i trenutačan, ukazala se mogućnost rada u Institutu. Taj, relativno kratak period mogeg života i rada, istinski je izmijenio mnoge od mojih pogleda, prekrojio matricu koja je rezultat mogeg iskustva, i, u konačnici, uveo me u jedan drugi svijet.

Koliko je taj prostor slojevit, koliko je strukturalno složen, u globalnim razmjerima različit, a opet istoznačan, može se uvidjeti u trenucima kada se želi pripremiti komprimirani uvodničarski tekst za ovakav okrugli stol.

Različitosti se, možda, ponajbolje vide iz nastojanja definiranja pojmova kojima će se ovaj skup baviti.

Pozabavimo se prvo pojmom FILANTROPIJE.

Prva definicija na koju sam naišao, sastoji se od dvije kvalifikacije: PRAKSA PROVOĐENJA DOBROTVORNIH ILI DOBROVOLJNIH RADNJI, te nadodaje. OPĆENITO, LJUBAV PREMA LJUDSKOM RODU.

Druga je definicija: TO JE NAPOR KOJIM SE NASTOJI DOPRINIJETI DOBROBITI LJUDSKOG RODA DOBROTVORNIM RADOM ILI DONACIJAMA.

Treća je definicija: LJUBAV PREMA LJUDSKOM RODU ISKAZANA DOPRINOSIMA U NOVCU, VLASNIŠTVU ILI RADU ZA DOBROBIT DRUGIH.

Kao što bismo mogli navesti još desetke definicija, tako bismo mogli pokrenuti i raspravu o svrsi filantropije. Neki izjednačuju filantropiju s dobročinstvom s milosrđem prema siromašnima. Drugi pak misle da je filantropija altruistički čin kojim se ispunjavaju društvene potrebe koje nisu opažene kao takve od formalnih predstavnika društva.

Općenito je prihvaćeno da riječ datira od prije 2500 godina, a zemlja nastajanja je Grčka, a autorstvo se pripisuje Eshilu jer se prvi pismeni trag nalazi u djelu koje mu se pripisuje, Okovani Prometej. Grci

Zagreb, 24.09.2010. Hotel Laguna

su ljubav prema ljudskom rodu, kao obrazovni ideal, čiji je cilj izvrsnost, podrazumijevali, tjelesni, duhovni i umni razvoj, kao njegov osnov. Platonova akademija definira filantropiju kao „stanje doprinošenja dobrobiti ljudskom rodu“.

Ako napustimo klasična vremena i potražimo novije definicije nailazimo na sljedeće formulacije, kao npr. „privatna inicijativa za javno dobro“, ili „volonterski čin za javno dobro“, ili „cilj filantropije je unapređenje kvalitete ljudskog života“.

Poigramo li se nastojanjem sintetiziranja ovih nekoliko definicija, mogli bismo reći da je filantropija „privatna ili osobna inicijativa za javno dobro, usmjerena na kvalitetu života“.

U srednjem vijeku, klasični pogled na filantropiju nestaje a ponovno se pojavljuje u doba renesanse, istina tada počesto koristi kao sinonim za „humanizam“. XIX stoljeće obilježeno industrijskom revolucijom i primarnom akumulacijom kapitala, tehnološkim napretkom, industrijalizacijom i urbanizacijom, sve to rezultira i nestajanjem poštivanja društveno priznatih vrijednosti. Takvo stanje uzrokuje protest koji potiče filantropske akcije na svim razinama. Beskompromisni razvoj ranog kapitalizma postaje okidač kojim se potiče filantropija, ali i demokratizacija društvenih odnosa. Ovisno o tlu koje promatramo, dolazi do najrazličitijih inicijativa bilo da se radi o ukidanju ropstva, prava žena, ljudskih prava općenito, budi se svijest o očuvanju prirode, mirovni pokreti, sve te aktivnosti svoj oblik nalaze u filantropskim dobrovoljnim asocijacijama. Imamo li na umu vrijeme njihova nastajanja, nije teško prihvatiti da su neki od njih u vrijeme nastajanja bili tretirani i kao uvredljivi, pretjerani, ali, nitko im nije mogao odreći da su suštinski „osobne inicijative za javno dobro, usmjerene na kvalitetu života“. Filantropija se suočava s izazovima, pretvara ih u svoje mogućnosti s kojima se ne nose niti vladin niti poslovni sektor.

Baš taj trenutak nastojanja za opće dobro, čini filantropie „dobra“, čak i „velikanima“. Koliko je filantropija isprika za radnje kojima su se „dobri“ i „velikani“, htjeli eksulpirati za ono što je ostajalo na putu njihova uspjeha, to je druga tema. No, ipak moramo spomenuti da su osnivači nekih danas među najvećim i najviše poznatih fundacija, bili beskrupulozni, beskompromisni predstavnici mladog kapitalizma. Svakako, potrebno je za napomenuti da je to vrijeme još mladih društava, kada njihova uređenost baš i nije na zavidnoj visini.

Današnji trenutak obilježen je udruživanjem pojedinačnih donora, često gripa prijatelja ili istomišljenika, na zajedničkom cilju za opće dobro, ali, prema vlastitim pogledima i afinitetima. Kao najuočljiviji primjer takvog udruživanja navodi se programe Billa Gatesa i Warrena Buffeta koji zajedničkim donacijama stvaraju potencijale koji se broje desecima milijardi dolara. Taj se fenomen sve više determinira kao filantropokapitalizam.

Svake se godine ogromne svote novca prikupljaju za neprocjenjive filantropske ciljeve, u njima učestvuje sve više pojedinaca. Kampanje *fund raisinga*, prikupljanja sredstava, vrše se kroz visoko organizirane institucije koje zapošljavaju tisuće ljudi širom svijeta. Da bi svi ti napori bili opravdani, da bi sam princip prikupljanja sredstava bio moguć, vlade legislativom koja uključuje porezne olakšice potiču ovakav rad. Poslovno govoreći, nastala je cijela industrija, raspoznata i prihvaćena. S jedne strane su oni koji izdvajaju i doniraju sredstva, i oni koji ih prikupljaju, a s druge oni koji svoje aktivnosti baziraju na očekivanom primitku tih sredstava. Neke su institucije u potpunosti ovisne o tako prikupljenim fondovima. Kolika je njihova ranjivost, pokazuju trendovi inducirani nedavnim financijskim slomom financijskog sektora. Razina ovisnosti takvih institucija, poglavito u SAD, toliko je visoka da je padom donorskih potencijala došlo do upitnosti opstanka niza bolnica, knjižnica, univerziteta, ili, kraće rečeno niza inicijativa.

U vrijeme rane faze kapitalizma, jedan je pojedinac, npr. Ford, mogao pokrenuti posao, za ono vrijeme, visoke investicijske zahtjevnosti. Kao što znamo, rijetka su takva trgovačka društva koja su u

vlasništvu pojedinaca ili obitelji. Dioničarstvo, različita društva kapitala, odgovor su sve većoj potrebnoj osnovnoj razini nužnih sredstava za pokretanje poslovnih inicijativa.

Analogno poslovnom svijetu, svijet filantropije se jednako tako ujedinjuje. Izdvajanje sredstava i njihovo doniranje, isključilo je u velikoj mjeri osobne afinitete, danas se udružuje na zajedničkim projektima. Jednako tako, kratkoročne akcije inducirane trenutačnim potrebama, sve su rjeđe. Fokus je na srednjo i dugoročnom planiranju i time zadovoljavanju budućih potreba. Da bi se njih definiralo, isprepletenost, dozvolite da kažem – ove industrije, sa znanstvenim institucijama, istraživanjima, povezanost s realnim sektorom, vladinim i regionalnim institucijama, sve su to izazovi pozicionirani visoko na skali težnji ka općem dobru.

Spomenuvši pojam „općeg dobra“ a idući prema nekim drugim tezama koje svakako moramo spomenuti, dolazimo do nečega što bismo mogli svrstati pod pojam filantropija i globalizacija. Tu bismo se vrlo lako zatekli u nužnosti otvaranja pitanja „izvoza“ vrijednosti jedne „civilizacije“, nekoj drugoj, djelovanja supersila i odnosu na one male, ispreplitanja kapitala i njegovog interesa s humanitarnim radom, recimo u zamljama Afrike i td. Koliko je kompliciran odnos onih koji daju i onih koji trebaju, govori primjer jednog od velikih privatnih donora koji nije želio da se njegova sredstva koriste u procesu postizanja svjetskog konsenzusa o zabrani proizvodnje mina. Naime, takav je čin, opravdano, smatrao licemjernim jer je i sam imao interese u toj industriji. Niz bi se sličnih primjera mogao navesti za pojedine farmaceutske tvrtke, velike koncerne koji proizvode i razvijaju različite proizvode čija je primjena u poljoprivredi, GMO hrani i sličnom.

Jednako tako, nakon pada Berlinskog zida, odnosno, kolapsa Sovjetskog saveza, Amerika kao super sila, percipirana je, čak i od svojih saveznika, ne kao onaj koji rješava problem, već kao problem sam po sebi. Išlo se toliko daleko da se ponekad te aktivnosti podvodilo i podvodi pod pojam filantropski imperijalizam.

U današnje vrijeme, upravo spomenuta zapažanja, dovode do jednostranog prosuđivanja rezultata filantropskog djelovanja. Zato je potrebno naglasiti i podcrtati koliko je toga pozitivnog takva „politika“ donijela i omogućila. Da bismo uspostavili taj i takav balans, možda je dobro imati na umu riječi Billa Gatesa da je u najmanju ruku jednako tako teško dati, kao što je teško i zaraditi.

Tek da bismo bili bliži shvaćanju moći i isprepletenosti ciljeva između vladinog sektora i filantropskih nastojanja, zgodno je prisjetiti se koliko su neke od akcija Instituta otvoreno društvo na našem tlu, bile, u najmanju ruku odbojne, ondašnjoj vlasti. Ipak Institut je opstao i djelovao baš iz razloga što su se njegove aktivnosti poklapale s vizijama oficijelne američke politike.

Sada kada spominjemo današnje vrijeme, dobro je navesti nekoliko podataka koji govore o potencijalima koje sadrži ovaj sektor u našem skorom okruženju, Europskoj uniji.

Prije svega za konstatirati je da fundacije u EU zauzimaju izuzetno visoko mjesto po svojoj važnosti. Čak šta više, može se reći da u raspravama o ekonomskim, društvenim, ekološkim i sličnim temama kao istraživanje i inovacije, zauzimaju i ključnu ulogu. Njihov rad na unapređenju kvalitete života, briga o članovima zajednice s posebnim potrebama, kako u plusu tako i u minusu, sve je to u novije vrijeme prirodna osnovica suradnje s „vladinim sektorima“.

European Foundation Centre, ustanovio je, kroz smjernice za svoje članstvo, opći princip kojim se dokazuje da je fundacija to i doista. Po smjernicama, fundacija je:

1. Ako je samostalni neprofitni subjekt, s vlastitim izvorima financiranja
2. Ako njome upravlja adekvatno tijelo

3. Koristi vlastite financijske izvore za odgojno/obrazovne, zdravstvene, društvene, istraživačke, kulturne ili druge javne potrebe, dajući grantove drugima ili koristeći vlastita sredstva za tako definirane programe.

Iako fundacije mogu imati specifičnosti uzrokovane nacionalnom pripadnošću koja je vezana za kulturno i pravno nasljeđe, drukčiju terminologiju koja se koristi u klasifikaciji, ipak, ovo su uvjeti kojima se pokriva najveći dio. Ujedno time ih se razlikuje od „sličnih“ organizacija koje ovise o jednom izvoru financiranja.

Koje vrste fundacija razlikujemo? Neki autori, npr. prof. Bežovan, vrlo detaljno vrši klasifikaciju, no u ovom uvodnom izlaganju takva temeljitost nije potrebna. Dakle, fundacije možemo grupirati u četiri dovoljno općenite kategorije:

1. Neovisne fundacije
2. Korporativne fundacije
3. Vladine fundacije
4. Fundacije lokalne zajednice orijentirane na višu razinu organiziranja i funkcioniranje po tzv. matching funds, izvorima financiranja

Možda je potrebno na ovom mjestu navesti osnovnu razliku između pojma zaklade i udruge. Naime, iako se njihovo djelovanje u mnogo toga dodiruje, iako im ciljevi mogu biti identični, osnovna je razlika što zaklada raspolaže imovinom, dok je udruga bez imovine, asocijacija građana koja se može i rasti kao što se okupila u bilo kojem trenutku a bez posljedica za one s kojima je surađivala.

No, tek da imamo ideju o vrijednostima koje su uključene u rad fundacija u EU, dobro je navesti podatke koje daje EFC. U EU, prije posljednjeg proširenja, od ukupno registriranih 62.000 fundacija, 26.000 u 9 zemalja EU, prijavilo je poslovne troškove od preko 51 milijardu EURa, ili, prosječno, skoro 2,0 milijuna EURa po fundaciji. Ako pogledamo izvore, točnije kapital, otkrivamo da one raspolažu s cca 174 milijarde EURa, odnosno, preko 6 milijuna po fundaciji. Po podacima istog izvora, danas u „proširenoj“ Europskoj uniji djeluje 110.000 zaklada.

Kada smo negdje prije koristili termin „industrija“, vjerujemo da su mnogi od vas bili skloni prigovoriti primjeni tog pojma. No, ako na gornje podatke dodamo i činjenicu da u EU u samo 7 zemalja EU, u 10.700 fundacija djeluje 185.700 zaposlenika, ili prosječno 18 po fundaciji, vidimo koliko je opravdana upotreba tog, pomalo, odioznog termina. Ako se na broj zaposlenih, a u odnosu na isti uzorak, pridoda i preko 145.000 volontera, ili 14 prosječno, dolazimo do uočavanja potencijala koji nije zanemariv.

U ovom osvrtu na europsko stanje, potrebno je napomenuti da se radi o podacima koji su po trendu uzlazni. Napominjemo da smo koristili podatke EFCa za 2009.

Zaključno, u ovom pokušaju ovog uvodnog izlaganja, potrebno je ponešto reći i o zakladama u Hrvatskoj. Neosporna je činjenica koju navode svi autori, da je zakladništvo relativno mlad oblik organiziranja te se nastavno na tu konstataciju može zaključiti da je i okvir u kojem djeluju nedorečen i često pun nerazumijevanja. Proces inkluzije Hrvatske u Europsku uniju, zasigurno je trenutak u kojem će doći do harmonizacije pozitivnih prava i dokudanja „originalnih“ rješenja koja krasi naše propise. No, potrebno je napomenuti da i ta, vrlo različita zajednica, nije unificirala zakonodavstvo koje tretira ovu temu. O tome se vode rasprave s ciljem postizanja zajedničkih stavova. Za očekivati je da će glavni otpori postojati

od članica kod kojih je zakladništvo tradicionalni oblik udruživanja, a simbioza oficijelne vlasti i civilnog sektora uobičajeni proces.

Ne bih želio da se krivo shvati, ali mislim da je potrebno reći, da se zakonodavstvo koje tretira opstojanje i djelovanje zaklada u svijetu, ne može tretirati odvojeno od poreznog zakonodavstva. Nekada, podosta davno kada sam studirao ekonomske znanosti, kao dva osnovna oblika pristupa poreznom zakonodavstvu, spominjali su se ekstenzivni i intenzivni oblici pristupa. U najgrubljim crtama, ekstenzivni je ovaj s kojim se nosimo kod nas, a intenzivni je nedosanjeni ideal u kojem porezni sustav služi kao okidač aktiviteta kako privrednog života, tako i zakladništva. Na žalost, naša vlast, u svim ovim godinama od osamostaljenja Hrvatske pa do danas, nikada nije shvatila do koje razine erozije života dovodi inovativnim rješenjima kako prikupiti što više a dati što manje. Ako prihvatimo činjenicu da ovaj oblik organizacije u velikoj mjeri supstituira funkcije, ili podfunkcije koje bi za potrebe zadovoljenja rasta kvalitete života i dobrobiti zajednice mogla, ili morala, provoditi Vlast, trebao bi samo mali napor kojim bi se percepcija takvog rada, znači i proračunskog troška, pomakla prema afirmativnom shvaćanju. Nestimulativni porezni sustav, neraspoznavanje postojanja partnerstva između „vladinog“ i „civilnog“ sektora, obilježava prošlost, a, kako sada izgleda i doglednu budućnost. Zašto nema donacija u ovakvom okruženju, samo je retorička rasprava.

Trenutno je aktualna rasprava o strateškom promišljanju budućnosti Hrvatske, pravaca njenog razvoja, ili, kako se to bvoli reći, definiranje mjesta gdje bismo htjeli vidjeti Hrvatsku, tj. nas u budućnosti. Ova tema, eklatantan je primjer gdje je nužno iniciranje opće rasprave o pravcima razvoja. Svakako, bez civilnog društva nema mogućnosti definiranja strateških ciljeva. Relativno niska razina shvaćanja općeg nad partikularnim, krasni društvene grupe koje su okupljene u političkim strankama. Proces dugotrajnog sklapanja različitih scenarija razvoja i dosizanja ciljeva koji bi morali biti odraz općeg stava, potpuno je stran. Plašim se da je u ovom trenutku, realna prijetnja da se praksa „planiranja“ završi na relacijama ministarstvo – uprava – saborski odbor – sabor – stranački klubovi – glasovanje. Koliko je ta prijetnja realna potvrđuje i izjava Predsjednice Vlade, gđe Jadranke Kosor, povodom nastojanja udruge poslodavaca da pokrene, sa svojeg stajališta, izradu strategije razvoja, ili kako je rečeno, pokušaja definiranja gdje vidimo Hrvatsku za 20 godina. Izjava da nismo navikli planirati ništa drukčije osim kratkoročno, govori o mentalnom sklopu vlasti, ili možda ne znamo da je Lui XV, član naše Vlade.

Ovo je tema koja eminentno zahtjeva uključivanje ali baš svih resursa, pa normalno i civilnog društva. Možda je moje shvaćanje pogrešno, ali, od onih godina oko i prije 2000. Kada su marširali „zeleni, crni, crveni pa i žuti vragovi“, pomak prema pozitivnoj percepciji ovog fenomena nije značajnih razmjera. I dalje se istupi organizacija civilnog društva tretira kao „koalicijsko djelovanje nekih čudin grupa s opozicijom a protiv politike trenutne vlasti“. Pogledamo li malo gdje nastaje simbiotsko djelovanje civilnih inicijativa i vlasti, vidjeti ćemo da se radi o „benignim“ akcijama u području zdravstva, odgoja i obrazovanja, sporta i td. Ako, npr. taj sektor pokuša doprinijeti uočavanju nekih prijetnji ili dilema vezanih za, npr. sačuvanje okoliša, vlast se osjeća ugroženom a istup tretira kao „kreiranje negativne poduzetničke klime“. Tragično je da se Vlast nikada ne zapita koje i kolike ljudske resurse ovakvom percepcijom stavlja na marginu odlučivanja. Još nešto što se ne smije zaboraviti je činjenica da je taj „sektor“, odavno integriran, ne u Europsku uniju, već u globalne tokove. Internacionalizacija ili globalizacija, zovimo to kako želimo, djelovanja zaklada, ili da se

vratimo na početak i prisjetimo pojma filantropije, može i mora biti jedan od katalizatora u društvenim procesima na svim razinama. Budući da će, pretpostavljam, ovo biti šire elaborirana tema u nastavku, tek još nešto podataka. U Hrvatskoj je registrirano 156 zaklada i 6 fundacija. Koliko ih je de facto aktivno, a koliko su rezultat pogrešnog shvaćanja uloge i mogućnosti koje zaklade pružaju i to bi mogao biti predmet odvojene rasprave. Kada ovo govorim, prisjećam se rada s kolegom Vručinićem na evaluaciji predloženih projekata. Struktura budžeta koja je elaborirana kao *conditio sine qua non* vrlo je često u najmanju ruku bila duhovita. Budući da je od tog vremena prošlo dosta godina, iskreno se nadam da se situacija popravila.

Branko Vuković